

KRITIKA

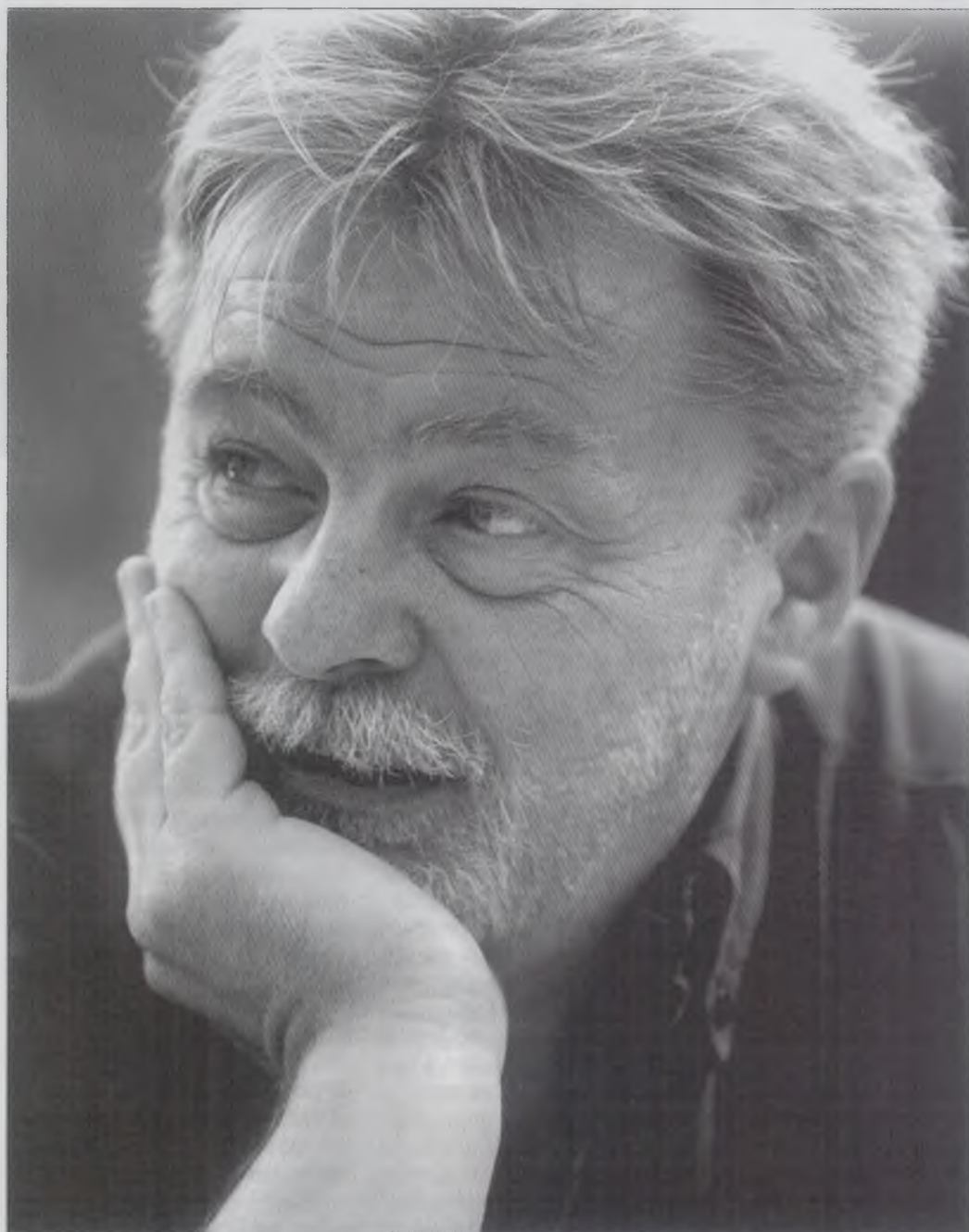
XXXIII. évfolyam, 1. szám

2004.
JANUÁR

ára: 395 Ft

Társadalomelméleti és kulturális lap

A TARTALOMBÓL

PITTI ZOLTÁN
Európa kapujában – 2004 (?)

GALLÓ BÉLA interjúja
LOSONCZI ÁGNESSEL

ÖRKÉNY ISTVÁN
Egyperces levelek

Beszélgetés
PARTI NAGY LAJOSSAL

MÁTYÁS GYÓZŐ
Siker, könyvek 3.

GAZDAG GYULA-interjú

RÓZSA GYULA
Szabálytalan
impresszionizmus

ZALÁN TIBOR
Párizsban jár

BÚCSÚ MOLNÁR MIKLÓSTÓL

9770324777001 04001

Fotó: Kovács Benke

A megragadott idő

Beszélgetés Losonczi Ágnessel

Kedves Ágnes, bár nem is olyan régen ünnepelte születésnapját, mégsem úgy nevezett életút-, hanem amolyan itt és most típusú, vagyis „rendes” interjút szeretnék kérni öntől. Mindenekelőtt az érdekel, foglalkoztatja-e még az idő problémája, amely – mint egy filozófiai „háttérzeneként” – minduntalan jelen van szociológusi munkásságában.

Noha valójában gyalogjáró, azaz földhöz ragadt, még szebb szóval empirikus szociológus vagyok, tény, hogy mindig izgatott az idő. Legutóbb leálltam egy időre a többi témával, hogy szembenézzek

„az ember időtapasztalatá”-val. Megfogadtam Elias tanácsát, aki azt mondta, hogy az emberi együttélés olyan rétegeit is érdemes vizsgálni, melyeket a napi kérdések aránylag kevésbé érintenek. És az idő a szociológiában, első pillantásra, kétségtelen ilyen probléma, miközben persze, ha jobban meggondoljuk, nincs olyan téma, amelynél meg lehet az idő problematikáját kerülni. Illetve ha megkerüljük, akkor az visszaüt. Így magam is, amikor egy-egy téma kapcsán „megtapogattam” a valóságot, „bejártam” a teret, ahol kutatni kezdtem – mert számomra az érzékletesség nagyon fontos,

nem tudok érzéki benyomások híján kutatni! –, rendre azon kezdek gondolkodni, vajon mi van a megismert és rögzített kép mögött? Vagy ha úgy tetszik, mi volt előtte? Miből jött létre, akár a békési életmódvizsgálatoknál, akár az egészséggel foglalkozó kutatásoknál, de említhetem a legutóbbi háromgenerációs életútinterjúkat is, állandóan újra szembesültem az idő problémájával. Történetesen azzal, hogy egyrészt van a most: vagyis az *adott*. Csakhogy az adottban mindig benne van a *hozott*, és benne van az *előrevetített* is, és ezek csupán együtt érvényesek. Az idő, mint különös rendező, már

korábban is megérintett, hiszen kezdetben zeneszociológiával foglalkoztam. Márpedig a zene maga a gyönyörűségesen megformált idő. A zene építkezése maga az idő linearitása, a ritmus az idő tagolódásának ad hangsúlyt és értelmet, a ritmus és a hangok mozgásával válik a zene az idő játékká, olyan játékká, amelyben a mondanivalót és a kifejezőmódot is az idő szervezi. A zene képes megtenni azt, amire az ember olykor vágyik: és nem tud megtenni: megállítja, felgyorsítja, kitágítja az időt. Tehát a zenének az időhöz való viszonya, az idő kifejeződése a zenében már akkor is megfogott,

amikor szociológusként még nem néztem rá.

De aztán szinte minden további munkájában kitapintható ez a – nem tudok rá jobb kifejezést – tudatos elkötelezettség az idő iránt. Egyik klasszikus – azaz időt álló könyve – az Életmód az időben, a tárgyokban és az értékekben már címében is kifejezte ezt az érzékenységet. Az életmód kapcsán eleve a történetiség izgatta, vagy az idő faktora csupán a kutatás során merült fel problémaként?

Azt hiszem, hogy én meglehetősen szerencsés vagyok, már ami a kutatási témákat illeti. Bár azt nem tudom eldönteni, magam választom-e ki a témáimat, vagy azok keresnek meg engem. Sőt, amikor felteszem a kérdést egyáltalán nem biztos, hogy arra kapom-e a választ, amely a kiinduló kérdésből következett volna. Az is igaz, hogy nekem több a kérdésem, mint a válaszom. Kérdés kérdést követ, és a válaszok után maradt kétélyem – legyenek bármennyire is „bizonyítottak” –, vezetnek újabb kutatások felé. Amikor például annak idején a hetvenes években befejeztem a Békés megyei empirikus vizsgálat egzakt elemzését – ami egy sor olyan társadalmi tény, mint az evés, a lakás, a tanulás, a család, a környezet, a munka stb. társadalmi megosztottságának különbségeit mutatta, túlságosan sok kérdés maradt, úgy mond, a levegőben. És ezekre, hiába igyekeztem, a jelen adottságainak legfontosabb feltárásával se tudtam válaszolni. Sok minderről árulkodtak ugyan a felsorakoztatott tények, de azt éreztem, hogy sokszor mégis elsikkad a lényeg. Aztán rájöttem, ha az idő dimenzióját nem vonom be a vizsgálatba, akkor ez így is marad. Visszafelé kezdtem el lépegetni, keresni az időben. Szemügyre vettem az előzményeket. A folyamatosságot és az időbeni töréseket kezdem kutatni. S ahogy előre, pontosabban hátrafelé haladtam, egyre izgalmasabb volt azt vizsgálni, hogy mi az, amit a jelen a múltból magában hord, és hogy fordítja a jövő a jelent a múltból előre. Így jött létre az említett könyv Életmód az időben című része, amely lényegében a múlttal foglalkozik, de az látható belőle, ahogy ez a múlt „ott van” a jelenben. Nem tudom, mennyire sikerültek a válaszok, de az biztos, hogy ez a látószög mindenképp többet adott, mintha beérem a jelen akár legjobban bizonyított, legpontosabb adatsoraival. Úgy éreztem, az időfaktor bevonásától az egész egyszer csak teljesebb lesz, élni kezd.

”Témáról témára haladok, ritkán fordulok vissza, s bár bizonyos kérdések állandóan újra szembejönnek, mások meg elveszítik relevanciájukat.”

Meggyőződés, a válaszai ma is érvényesek. Olyannyira, hogy amikor egy-két éve újra elolvastam a könyvet, hiányérzet támadt bennem, miért nem folytatja? Ma, amikor a polgárosodás újszólván divattéma lett, a magyar szellemi életnek nagy hasznára lehetne egy olyan könyv, amely nem csupán ideológus hangszerelésben, hanem történeti-szociológiai látószögből beszél arról a folyamatról.

Bizonyára érdemes lenne folytatni, csak nem biztos, hogy ezt nekem kellene. Az én kutatásaimnak, látható vagy sem, van egy belső logikai, szinte láncolatként egymást követő kérdéssora: kérdezek, kutatok, feltárok, bizonyítok – bizonyítani próbálok –, állítok, majd kevésnek találok a választ, és a kételkedés és az újabb bizonyítékok igénye újabb kérdések felé nyit utat. Témáról témára haladok, ritkán fordulok vissza, s bár bizonyos kérdések állandóan újra szembejönnek, mások meg elveszítik relevanciájukat.

Azért is jó lenne, mert a hazai szociológiában a nagy struktúrákra, az alapfogalmakra irányuló érdeklődés mintha megcsappant volna. Fel se vetődik mondjuk az a kérdés, hogy az „osztály”, mint olyan – nem ideológiai, hanem szociológiai fogalomként – használható kategória-e. És ha nem használható, akkor mi a fő strukturáló elve a társadalmi rétegződések?

Sorolhatnék még több fogalmat, amelyek közül magam is használatba veszem jobb híján egyiket-másikat. Most csak gondoljunk a polgárság rendszerfordító idejének fogalmára, amelyből alig győztem kihátrálni, vagy az általános használatá váltóztott, amerikai szociológiából jött „elit” fogalomra, amelyet máig sem „vettem a számra”, annyira hamisnak, hazugnak érzem. Korábban, tudjuk, társadalmi

minőséget, példaadó érték közvetítőket jelentett, mondjuk, Bibó használatában, de Bourdieu-t se volt alkalmazásával másképp. Míg beleborzongok, amikor a legzadagabb, legnagyobb hatalmú, magas pozícióban lévő és legnagyobb befolyással rendelkező, domináns érdekcsoportokat, ezzel a tradicionálisan emberi minőséget jelentő kifejezéssel megemelnék és „elit”-nek mondanak. Nádasdy Ádám-tól megtanultam, hogy amit sokan használnak, azt el kell fogadni, ha magam el is kerülöm a használatát.

Régi és új ideológiák romjai alól vagy az újabb kori politika túlhasználata után, lehet-e megmenteni fogalmakat szociológiai használatra? Úgy gondolom, ehhez elméleti tisztító tűz szükséges. Az új társadalmi folyamatok új jelenségeit, korábbi társadalomra érvényes, akkor és abból kidolgozott fogalmakkal nem fedhetjük le. Elméleti mélységet kísértő alapos, hosszan érlelt műhely vagy műhelyek együttgondolkodásra volna szükség. Rövid távon sikerhez, észvillogtató bravúr-produkciók helyett, no jó: mellett, hosszú távon érlelt gondolkozással kellene készülni, De arra se pénz, se figyelem, még sok erre képes emberben kedv nincs. Se közönség, se média, se hatalom nem jutalmazza.

Igaza van tehát, amikor a hiányérzeteket említi. Mégse tudnám megnyugtató módon megindokolni, miért nincs ma a szakmában átfogó érdeklődés. Talán azért, mert eszmetörténetileg igen gyenge lábakon álló politikai kérdések igénylik és „adják le” a kategóriák használatát? S ez devalválja a színvonalat. Ámbár ez akár még a tudományos fogalomtisztítás műveletére is ösztönözhetne bennünket. Vagy talán a kutató értelmiség legmozgékonyabb részét inkább a hatalom, pénz, média sokdimenziós problémája, a látványos, sikert és érdeklődést, nem kevésbé jövedelmet is inkább termelő témák izgatják. Itt van, okkal is – a legnagyobb nyüzsgés, e körül zajlik az „élet”-, legalábbis ami „kilátszik”. És ezt most nem kizárólag pejoratíve mondom. Nagyon fontos, hogy a nyüzsgés közben legyenek olyan értelmiségiek, akik tényleg elfoglaltságok nélkül veszik szemügyre, hogy ezeken a területeken valójában mi is történik a felszínen és a mélyben.

De ettől még nem szűnik meg az említett hiányérzet.

Valóban nem. Csak hát az is lehet, hogy ez itt még nem az összegzés,

nem a nagy kérdések korszaka, hanem a részleteké, a szakszociológiáké. Ma még – szerencsére – minden mozgásban van. Én legalábbis azt remélem, hogy amit ma láthatunk, az szociológiai értelemben még korántsem végleges. Ugyanakkor sajnos az se tagadható, hogy nálunk mostanság nincs olyan szellemi élet – és ez egyáltalán nem szűkíthető le kizárólag a szociológiára –, amilyenre szükség volna. Éppen ezért komolyan foglalkoztat egy olyan műhely terve, amelyben tényleg a fontos alapkérdésekkel foglalkozhatnának az együttgondolkodók. Ha ez nem is lehetne olyan kihívás, mint ami mondjuk, korábban médiában a „Való Világ” körül zajlott. Az érdemleges válaszok keresése azonban a valóság felszínén elrejtett csábtáncok helyett, egyfajta aszkézist követelne meg, mert e nélkül nem létezik kellő szellemi koncentráció. Lemondani az úgynevezett csillogásról, persze nem könnyű, lehet, nem is érdemes. Egyik tanult kollégám szerint, egyenesen az Olümposz csúcsát hódították meg a Való Világ villájába került sztárok. Gondolom, az Olümposz istenei gyorsan összehúzták magukat. A Való Világ vitája – egyébként okkal – különösen kiváló szellemeket mozgatott meg, a „nem érttem” magyarázatára. Csak kis játék a szavakkal, hogy nem éppen itt van a „nomen est omen”, ami fenti témánkban eligazíthat.

Addig is, amíg ez a műhely létre nem jön, térjünk vissza a részletekhez. Az ön egyik nagy „résztémája” az egészség-szociológia. Ez se mentesíthető az idő kihívásának kényszere alól.

Nem, de ennél a témánál az idő faktora egészen más, mondhatni különleges arcát mutatta meg. Az emberi élet határaitól szólt, az ember biológiai természetéről, születésről, halálról, örömről, fájdalomról, sérülésről és meghibásodásról. Ennél a témánál az egyidejűség különbségei izgattak. Az, hogy mitől függ az életidő, illetve az életidőn belüli egészség–betegség arányai. Ugyanis, társadalom és betegség kapcsolata vitatott téma. Az, hogy hol az egészség és betegség határa, ez kétséges, de hogy hol az élet és halál határa, az nem vitatható. Ez az élettartam, az életidő, és kemény tény, hogy akiknek kevés jut a társadalmi jókból (javakból), annak kevés jut a legfőbb értékből, az élet idejéből is. Ennek társadalmihelyzet-meghatározottsága minden struktúráképző elemnél erősebb. Hadd mondjak el egy példát! Szeretek olykor közhasznú fogalmakat közelebbről

megvizsgálni. Amikor a kutatás során az orvosi anamnéziseket olvastam, talákoztam azzal a rövidítéssel, hogy „k. m. f.” Kiderült, ez azt jelenti, hogy „korának megfelelő”. Továbbá volt olyan is, hogy „k. j.”, azaz „koránál jobb”, illetve „k. r.”, vagyis „koránál rosszabb” testi állapot. Elkezdtem gondolkodni azon, mi az, hogy „korának megfelelő”? Mit jelent ez, mondjuk, egy huszonéves férfinál Fekete-Afrikában, vagy egy fejlett nyugati országban, teszem azt az USA fekete szegényei közt? De akár – hogy ne menjünk olyan messzire – egy szabolcsi faluban vagy Budapesten? Vagy Budapesten a IX. kerületben és a XII.-ben? Vagy toljuk el időben, mit jelentett ez, mondjuk, a XX. század elején, és mit jelent ma? Nyilvánvaló, hogy az egyidejűség, egykorúság „kora” társadalmi hely, földrajzi környezet és történelmi idő dimenziójában is megváltozik. S még azon belül is sokféle különbséget rejt. A különbségek, ahogy már említettem, sok-sok elemből tevődnek össze. Egyszóval a biológiailag azonos életkor nyilván meghatározó, de önmagában nem mond sokat az egészségről és a betegségről. Azonos korú emberek eltérő körülményei másképp szabnak határt életnek halálnak. Ez van a „k. m. f.”, a „korának megfelelő” mögött. Az ember életének társadalmi függése, történelmi ideje építi vagy rombolja biológikumát. Különböznek az életesélyek, az örömök és a traumák társadalmilag másképpen osztott arányai következtében is.

Apropó, traumák. Úgy tudom, könyvet ír a magyar társadalom traumatizációjáról, természetesen ezeket is az idő metaszetében vizsgálva.

Amikor 1993–95-ben az egyik budapesti lakónegyedben a háromgenerációs életútinterjúkat vettünk fel, arra voltam kíváncsi, hogyan tudnak az emberek a rendszerváltás után az új lehetőségekkel élni, illetve mennyire lehetetlenült el az életük a megváltozott körülmények között. Kérdésem a jelen lehetőségeinek jövőbeli használatára vonatkoztak, s abban érdekeltek az előzmények is, hogy ki-ki családi és saját múltja magyarázza-e a megküzdés képességét, az új kihívások és új nehézségek közepette. Az a bizonyos „Kizökkent történelem” most merre zökken tovább? Tehát a kérdés nem az volt, milyen traumák érték őket, éppenséggel fordítva történt: a traumák menet közben derültek ki. A nagyszülőkhöz visszamenve mondták el a családok történetét, és amikor ezután a szó szoros értelmében

Fotó: Kovács Bence

felrajzoltam egy-egy háromgenerációs családi történetjének metszés- és töréspontjait, igen jellegzetes ábrákat kaptam, benne a család fordulópontjairól. Az egyes ábrák az eltérő életutak ellenére meglepően hasonló képet, csúcsokat, mélységeket, amolyan azonosan mozgó cikcakkokat mutáltak. Kiderült belőlük, hogy nem elsősorban a foglalkozás számított, még csak az eredet sem igazán. Sokkal számottevőbb volt az, hogy életük során mit éltek át a nagyszülők, mindezt hogyan adták át a szülőknek, aztán a szülők mit éltek át, és ők, hogyan adták tovább a gyerekeknek.

Ez nagyon hasonlít Szondi Lípót sorsanalízisére.

Jó lenne, de sajnos nem megy olyan mélyre, mert ahhoz nincs elég információ, de azért felfogható egyfajta családi sorsanalízisnek. Az ábrákból, a családi mozgásból mindenestre kirajzolódott az igazi traumatizációs idők. A trauma mélysége vagy milyensége mellett a továbbadott élmény vált meghatározóvá, hogy mindezt hogyan éltek meg az egyes generációk. Hogyan, miért, milyen úton kerültek nehéz helyzetbe, ebből mi ülepe-

dett le, mi maradt meg és éledt újjá a változás során a traumákból. S milyen emlékeket továbbítanak. Ha tetszik, mi él bennük elevenen. Mindez természetesen már szoros korrelációban van azzal, hogy kereskedőkről, tanárokról, katonákról stb. van-e szó, de a traumatizációs emlékek elsődlegesen meghatározóak. A szerint is különböztek, hogy a megviselt családok tagjai továbbadott élményükben a túlélés diadalt vagy szégyent jelentett-e: Az emlékek persze pozitívva is válhattak, ahogyan elviselték, az egyik család lezuhanhatott, a másik felemelkedhetett, vagy egyszer az egyik generáció a korábbi mélységből kiküzdte magát, s kérdés, hogy a következő tartja vagy nem tartja az eredményeket. És melyik család az, amelyik fel-, illetve vissza tudta magát küzdeni, s melyik az, amelyik nem? Milyen erők rejteneznek e mögött? Nagy kutatói élmény volt megvizsgálni a generációk közti folyamatosságot, illetve megszakítottságot. Ki az, aki továbbviszi a család emlékbátuját, ki az, aki ledobja, elutasítja? Vagy a viszony alakulása a generációk között? „Az apák és fiúk” kérdése, a szülők és gyerekek szembenállása, az ütközések vagy

az utódok szülőtagadása, majd a kései visszakanyarodás a korábban tagadott úthoz, különös társadalmi cikcakkjaival, maga is külön tanulmány tárgya.

A kilencvenes évek Magyarországa e tekintetben kiváltképp gazdag kutatási terep, lévén a rendszerváltás is felfogható traumatizációnak.

Igen, de az igazság az, hogy a kutatás eredetileg A polgárosodás nyertesei és vesztesei címet viselte, és csak a későbbiekben került fel belőle a traumatizáció problematikája. Vagyis a kiinduló kérdésre most sem az előre sejthető válasz született, hanem valami más, ami azért mégsem volt teljesen idegen tőle. Akkor még, a kilencvenes évek fordulóján először elfogadtam, hogy a polgárosodás fogalmi körében alakul át a társadalom. Bár, mint egyik fejezetem címe mutatja, némileg szkeptikusan: „Történelmi osztályismétlésre utasítva?” és azon „filozok”, hogy vajon, ha egy társadalom történelemből elbukott, lásd a szocialista rendszer esetét, akkor Történelem Tanár úr tényleg osztályismétlésre utasíthatja-e? De másról volt szó. Először egészében átlátva az anya-

got azt fedeztem fel, hogy el kell felejtenünk a kényelmes dichotómiákat, merev kategorizálást, a kettős szemléletet, sommás ítéletet. Hogy mindenki „jól járt” vagy mindenki „rosszul járt”. Hogy csak nyertes, vagy csak vesztes van. Nagyon sok, a társadalom veszteségoldalára könyvelt fordulat következménye/eredménye, hordozhat magában valós, közvetett vagy jövőbeli, bár lehet hogy csak reménybeli nyereséget is.

És nincsenek csak vesztesek?!

Már hogyan lennének! Sokkal nagyobb arányban, mint ami elviselhető. Sajnos van. Sokféle társadalmi csoport került súlyos helyzetbe, sokan nagyon rosszul jártak, ez akkor is így igaz, ha ezek a korábbi rendszerekben sem éltek igazán jól. Például az egészség – ami komoly jelzőrendszer – szempontjából nézve egyenesen drámai a hátrányok kumulálódása. Bizonyos társadalmi rétegeknél a szegénység, a kivetettség, az elesettség nem várt módon növekvő mértéke megdöbbentő. Mások, mint például az agrárszféra, illetve a falu munkavállalóinak tekintélyes része a létező szocializmusban élvezett létbiztonságból zuhannak alá a bi-

zonytalanba. A munkások, különösen az északi és keleti vidékeinken, vagy a kevésbé képzettek, az összeomlott ipari üzemek környékén bárhol. Félő, hogy az agráriumban még növekedni is fog a romlás – jelenleg még lábön álló kisbirtokosok, kistulajdonosok élethelyzetében. Az a helyzet, egyszerűsítve, hogy a régen is szegények még szegényebbek lettek, a korábban viszonylagos biztonságban élők pedig, egyfajta középértékéből – akik a legkülönbözőbb társadalmi csoportokból kerülhetnek ki – vagy lecsúsztak, vagy ennek állandó réme fenyegeti őket.

Az ön szavaiból is kitűnik, hogy az egészségügy csak az egyik érthetetlen lejtmenet, és Magyarországon ma több ilyen – a társadalom egésze szempontjából – vészjóslóan diszfunkcionális fejlemény is akad. Félő, hogy ezek csakhamar összegződhetnek, és mindennek olyan társadalmi következményei lehetnek, amelyeken a sokat emlegetett integrációs csatlakozásunk sem tud majd segíteni. Vagy túlságosan pesszimista ez a jövőkép?

Aligha, sőt én inkább realistának nevezném. Olyan mértékűek már a diszfunkcionalitások, hogy az valóban ijesztő. Az, hogy mi van a társadalmi egyensúllyal, arra a döntéshozók egyszerűen nem figyelnek oda. Egyes rétegek jóléte nagyon megszaladt, másoknak esélyük sincs emelkedésre, mi több visszacsúsznak, jó esetben stagnálnak, miközben egyre nő azok száma, akik napról napra küzdenek az életben maradásért. Hogy aztán mindezek a feszültségek különböző típusú elterelő manipulációk, metódusok révén levezethető-e, illetve megfordítható-e a veszélyes szakadékokat okozó tendenciák, azt nem tudom, de a gyúanyag halmozódásában biztos vagyok. A számtalanszor emlegetett gyűlöletbeszéd mögött is ott van ez a szociális háttér, a manipulátoroknak, többek közt, ezért van könnyű dolga. De mindennek ellenére, én bízom a demokrácia önkorrekciós potenciájában. Történetesen abban, hogy a tévedéseket, mulasztásokat – kérdés, milyen áron – előbb-utóbb korrigálni lehet. Nyilván akkor, ha szólni tudnak majd azok is, akik önmagukért nem tudtak szólni, nincs hangjuk és képviselőjük, ha megtalálják a hangot és a kifejezési módot is. És ez nem valami féle kötelezően optimista felhang, mert amikor a minap egy nyilatkozatban például azt olvastam, hogy egy demokráciában elvileg min-

denki tarsolyában hordja a marsallbotot, elsötétedett a derűm. Nem is a kapitalista apologetika miatt, végül is az a dolga egy nagyiparosnak, hogy megmagyarázza önmaga helyzetének értékét, hanem az ijesztő önteltség és a társadalmi vakság miatt.

Teljes joggal, hiszen van, akinek még tarsolya sincs, nem hogy marsallbotja.

Pontosan. A legtöbb embernek se tarsolya, se botja. Honnan is venné elő azt az állítólagos marsallbotot? Viszont kedvére gyalogolhat és nyelheti a port. Ha most azt kérdeznék, akkor mégis mi magyarázza az alig tartható bizalmat a holnapban, a lemaradt embereknek a rezignált hallgatását, akkor azt felelném, az a remény, hogy egyelőre még napról napra ki tudnak bújni az igazságtalan kötöttségek hálójából. Úgy ahogy, de még kibújnak. Van valami mellékút, van valami egérút. Nem mindenkinek, talán nem is a többségnek, de azért többeknek, ahol lehet. Ez jó is, meg rossz is, jó, mert az emberek így életben maradnak, átvészelik a bajokat és ez a legfontosabb. Ám egyúttal rossz is, mert ebből egyhamar nem lesz egyensúly, ettől nem lesz jobb társadalom. Például a kis és nagy adócsalók. Az adócsalók sikere, hogy módot ad munkát adni, kevesebb adózott jövedelmet írnak be, kevesebb t-bt fizetnek, vagy olcsóbban végzik számla nélkül a munkát. Örül az, akinek olcsóbban dolgoznak, és aki adó nélkül dolgoztat. A következőképpen, hogy egyharmad adózó tart el kétharmad országot, kevesebb az elosztható summa, miközben egyre több lenne az igénylő. Egyénileg rövid távon talán sikeres kibújó politika hosszabb távon vesztes embereket teremt. Mert így egy rosszul működő társadalomban élnek, végső soron magukat is megrövidítve.

Ön azonban nem csupán az emberekkel foglalkozik. Mostanában olvastam kéziratban A tárgy halála, a szemét élete című, úgy tudom, a közelmúltban keletkezett írását. Ez nem kifejezetten empirikus szociológia, hanem inkább irodalmi érzékenységgel szociológiai esszé. Úgy tűnik, ön egyre inkább az idő kihívásához keres magának témát, és a zene, az életmód, az egészség után nemrég éppen a tárgyakat választotta, hogy ezúttal más eszközökkel, más módon próbálja megragadni az időt.

Kicsit visszatérés is volt ez a tárgy témára, egyben kitágítása új irányok felé. Az izgatott, hogy a tár-

gyaknak magától értetődő módon van funkciója, anyaga, formája, és ameddig az emberi élet részesei és használják őket, van – lehet – lelkek, szellemük, szimbolikájuk, lehet használatuknak magasabbrendű értelme, sokszor transzcendens jelentése, kultusza, szentsége is. Ez mindig attól függ, hogy mi hozta létre, mit jelent, kik, mire használják a tárgyat és mikor, mit szolgál. Az esszére egyébként egy felkérésen kívül az indított, hogy egy-két éve vízkereszt után láttam az utcán heverő fenyőfacsonkokat, a feleslegessé vált, csaknem szakrális, de mindenképpen életteli tárgy eme különösen fájdalmas szimbólumait.

Meddig él egy tárgy?

Hétköznapi értelemben szemét, ronc, lom, hulladék, kacat akkor lesz a tárgyból, ha funkcióját nem teljesítheti, anyaga elrohad, formája elväsik, és így használhatatlanná válik. A tárgy lelke felől közelítve pedig akkor: ha elvesz használati értelme, ha a jelentéstartalom kihull a tárgy mögül, ha elvesz a lélek belőle, és kétségessé vált vagy megszűnik korábbi jelentésének értelme. Drámai véget érhetnek tárgyak, ha tilalom zár el a használatuktól, ha felkelő ellenerők üldözötté minősítik, ha kifejezésük tartalmát betiltják, szellemiségüket korlátozzák, és ha meg akarják fosztani hatalmi erővel szellemétől, mítoszától. Ha megszűnik történelmi közegük, elvesz vagy kivész emberi környezetük.

A fogyasztói társadalom a jelek szerint roppant felgyorsítja a tárgyak hétköznapi halálát és kedez a szemétnak. Egy francia szociológus egyenesen „kukacivilizációnak” nevezi napjaink valóságát.

Találó címke, mert miközben a szűkösség változatlan társadalmi tény, a tartósság mint olyan, már rég nem a tárgyak erénye. Korunk, a jelen akkor is szemétté vált át tárgyakat, ha még használhatóak, minőségük se romlik, de az új kínálat új fogyasztásra sürget, a divat vagy a kötelező lépéstartás kisodorja a korábbi tárgyat/eszközt használója kedvéből. Már első használója után megkezdí útját a fölöslegessé, a szemétté váláshoz. Az én gyerekkoromban még úgy volt, hogy ha a szülők vettek egy kabátot a nővérekné, azt még a legkisebb húga is hordta. Most a számítógép mihamarabbi elavulásáért kiváló feltalálók serege dolgozik, és így az elértéktelenedett PC-tonnákat a harmadik világnak továbbítva, veszélyes feldolgozásukból némi haszonhoz jutva példázják az utat, hogy a fejlett világ szeméteiből mit

tud még méríteni az ázsiai társadalmak nyomorban élő embere.

Ugyancsak a minap került kezembe egy akadémiai eseményen felolvasott írása. Ennek az a címe, hogy Amit láttam – és amit nem láttam. Vallomás ez, mintegy szociológusi ars poeticája. Van benne egy mondat, amivel most szembesíteni szeretném. Azt mondja az emberi világról, hogy „megmagyarázni meg tudom, de nem értem.” A filozófiai mélységét értem ennek a vallomásnak, de úgy gondolom, hogy ön a társadalmi jelenségeket nemcsak magyarázni tudja, hanem érti is.

Vannak társadalmi jelenségek, amelyeknek tudom az okát, képes vagyok racionálisan megmagyarázni lényegüket. Meg tudom magyarázni például, hogy az egészségügyben a rendszerváltás óta miért nem történt semmi olyan javulás, amit vártunk és gondoltunk. Például azért, mert az igény mögött nincsenek igazán erős, érdekérvényesítő csoportok, nincs az esetek ügyét érvényesíteni képes hatalmi csoport, se erős civil társadalom. Mindez tehát világosan levezethető az erőviszonyokból, és az egészet valahogy mégsem értem. Hiszen ez a változatlanlás, azaz a szemebetűnő romlás társadalmilag merőben irracionális. Értelemmel tehát legalábbis nehéz felfogni azt, ami ez esetben az egészségügyben történik, pontosabban, ami nem történik. Persze az idézetnek valóban van egy filozófiai értelmezhetősége is, mégpedig elismerem, lehet szkeptikus, bár inkább önirónikus lenne. Többeknek is ajánlom. De ezt is vállalom. A magyarázatok ugyanis tényleg mindig sápadtak a valóság egészéhez képest.

Mikor olvashatjuk az új tanulmányait?

Három éve, hogy megírtam a traumatizációról szóló könyvet, de még nem adtam ki a kezemből, mert még mindig nem érzem teljesnek, annak ellenére, hogy akik elolvasták, mind lelkesen javasolták a megjelentetését. És hogy újra az időt hozzuk szóba, nem tagadom, ez a gyönyörűségi téma továbbra is izgat, azt is kiadhatnám a kezemből. Születés, öregség, halál – korábbi kutatásaim, amiből elég elevelen, élő tanulmányok születtek – ezek itt vannak. Végére még előttem az élet, nem?

Ez utóbbiak tervek vagy már kéziratok?

Ezek már kéziratok.

GALLÓ BÉLA